

LUKÁCSY SÁNDOR

Hét évtized Közép-Európa keleti részén

A nagy üst használat idején az udvaron állt a barackfa alatt. Ötéves gyerek állva elfért volna benne. Az üstben szilvalekvárt főztek, néha szappant is. Csutakkal, gízgazzal, rőzsével tüzeltek alá. Szerettem a füst szagát.

A nagymosást hosszabb készülődés előzte meg. Az öreg fateknőt vízzel eresztették tele, hogy bedagadjanak apró kiszáradt rései; lúgot házilag készítettek. A mosott holmi kifőzés végett ugyancsak az üstbe került. A többféle használat nem ártott a higiéniának: a nagy vasedényt minden alkalommal fényesre sikálták. Vajon vannak-e még ilyen mindenes üstök manapság? A miénk egy költözésnél valahogy elmaradt tőlünk. Elmaradt a hatalmas mángorló is, az a furcsa fagépezet, mely nem tudom, hogyan működött, mert már gyerekkoromban sem használták. Talán múzeumba kellett volna adni, de a falumban nem volt múzeum.

A disznóöléshez szükséges sok tucát szerszám, kés, miegyéb akkor tűnt el, amikor anyám, megözvegyülvén, a fővárosba költözött. Évente két vagy három disznót öltünk, kicsiket persze, süldőnél alig nagyobbakat. Szüleim kiszámították, hogy így előnyösebb: kevesebb zsír, de sok hús: kellett a héttagú családnak. Két-három disznóölés egy télen: megannyi gyermekünnep. Megengedték, hogy a sok különös vágó-bőkő-hasító eszközzel babráljunk, s lábatlankodjunk a komoly munkában szorgoskodó felnőttek körül. A műveleteket öreganyám irányította. Hentest csak a disznót leszúrni, földarabolni hívtak; délben megkapta peccsenyéjét, borát, s mennie kellett. Nem leshette ki öreganyám titkolt tudományát: miként fűszerezi a kolbásznak, hurkának valót.

Óreganyám nagy tudományú asszony volt. Természetes zseni, hiszen az elemi iskoláit sem fejezhette be, mert mostohája libát őrizni, szamócát szedni zavarta erdőbe, legelőre. Fiatalasszony korában elvesztette a féllábát, majd hamar megözvegyült, két lányát mégis tisztességesen fölnevelte: varrásból, noha azt sem tanulta soha. Három nyelvet tudott: szülőföldje német nyelvjárását, ugyanolyan jól a magyart, és gót betűs imakönyvből az irodalmi németet. Bámulatos, hogy mi mindenhez értett. Unokáinak ő magyarázta el, hogyan hozza a gólya a gyereket; a kertben a gyümölcsfákon, rőzsatöveken a szemzést-ajtást ő végezte el. Egyszer, már nagyocska diák, egy néprajzi könyv ábráit nézegettem: hímezsmintákat s más efféléket. Óreganyám belelapozott a könyvbe. „Ilyesmit én is tudok!” – mondta, és már írt is egy papírra néhány mintát, mint egy íróasszony. Azelőtt sohasem próbálta.

Gyermekségem idején falumban már nem dívott a népviselet. De aratáskor-csépléskor öreg parasztok még fölvettek a szép, fehér bő gatyát. Ez nagyon hasznos nyári ruhadarab, mint a beduinoké: szellős és illedelmes. Komoly méltósággal hordták. A népi játékokból még élt néhány töredék. Amikor a gimnáziumi énekkarban Kodály Pütkösdőlőjét tanultuk, ismerősek voltak dallamai: a falumbeli kislányok pütkösdői királynőt választottak, s dallal és virágkoszorúval tisztelték meg.

Mindezt már régen betemette porával az idő. A pütkösdőlő parasztleánykák megöregedtek, az ódon üstöket kidobták, az önellátó, természetes gazdálkodás, mely még nálunk is – egy tanító családjában – az élet természetes rendje volt, visszahozhatatlanul eltűnt. Konzervet vesz boltban a paraszt.

A falu, ahol gyermekkorom eltelt, a főváros, ahol ifjúkorom óta élek, Közép-Európában van, ennek a keleti részén. Micsoda élet volt itt, micsoda évtizedek! Én két olyan asszonyt ismerek, akinek két férjét végezték ki: az egyiknek az első férjét a nyilasok, a másodikat Rákosiék; a másik asszony első férjét ugyancsak a nyilasok, a másodikat Kádárék. 1956 vége felé, a forradalom után, néhányan fiatal írók, visszaszívárogtunk az irodalmi kávéházba. Egyszer, valami fogadás eldöntése végett, kiálltunk az utcasarokra, s figyeltük a járókelőket: minden öt közül kettő-három magában motyogott. Idegbajosan, szinte hibbantán – így éltünk akkor Pannóniában.

Az idő tájt jutott eszembe egy filmtéma: Egy országban megsokasodnak az öngyilkosságok, divatozni kezd a kötél, a mérge, az ugrás. A hatalom nem nézi jó szemmel, az ilyesmi elvégre árt az ország hírének, s ami nagyobb baj, csökken az adófizetők száma. Mivel lehetne a kóros szokást megállítani? Mintegy vezényszóra (és csakugyan arra) cikkek jelennek meg: az öngyilkosság idegen fertőzet, összeférhetetlen a boldogság állami tanával; az íróktól vidám novellákat és humoreszkeket követelnek; kiplakátozzák a jelszót: „Az öngyilkos: ellenség. Az életedre tör!” Mindhiába. Az önkéntes halálok grafikonvonala folyvást magasabbra kúszik; az önpusztító hajlam átalakítja az egész életet: udvarok mélyén öngyilkossági tanácsadó irodák nyílnak, kártyavetőket faggatnak, melyik a szerencsés nap öngyilkosságra, mulatóhelyeken elterjed az öngyilkos-tánc, szerelmesek a közösen eltökélt halál pillanatában esküsznek egymásnak siring tartó hűséget, fölmegey a kötél ára. A hatóságok kénytelenek erélyesebb lépésre elszánni magukat: szokott reflexüket követve, tiltanak; az új törvény szigorú megtorlással fenyegeti az életben maradt, sikertelen öngyilkosokat, büntetik – följelentés elmulasztása miatt – családjukat is és mindazokat, akik tudomást szerezhettek egy-egy tilalmas szándékról, a följelentőket viszont jutalomban részesítik. Mindhiába. A lakosság dacol a törvényekkel, ragaszkodik az öngyilkolás emberi jogához (Droits de l'homme et des suicidés); az öngyilkosjelöltek szervezkedni kezdenek, titkos pártot alapítanak, zászlajukra írják: „Legfőbb érték az öngyilkos ember!”, jelszavaikkal kimerészkednek a körutakra, egymást érik a tüntetések, az összecsapások a karhatalommal. Az ország kényurair végül is mit tehetnek? Halálbüntetést szabnak ki a tetten ért öngyilkosokra, s amikor ez sem használ, egyszerűen belelövetnek a tüntető tömegbe, vér folyik, tankok tipornak testeket, hullák hevernek szerteszét, de helyreáll a rend: nem lesz több öngyilkos az országban, lemészárolták valamennyit az utcán.

Mondjam, hogy ötletemből nem lett film? Igaz, nem is ajánlottam föl egyik stúdióknak sem.

Én nem akartam öngyilkos lenni; életben tartott a kíváncsiság. Gyerekkorom óta mindig sokat olvastam (ez a mesterségem), a forradalom után különösen sokat; állás nélkül, mindenholnan kidobva, ráértem. Akkoriban kezdtem el tanulmányozni a nagy francia forradalom történetét; később előadásokat tartottam róla nemzetközi konferenciákon; 1957-ben csak azt akartam megérteni, mi volt az a forradalom, melynek a megelőző évben tanúja és résztvevője voltam.

Számomra: ocsúdás, jóvátevő szándék, ujjongás, aggodalom. Marxista ifjúságomnak – szerencsére csak egynéhány évnek – hitét, bigottságát, csalóka ábrándjait 1954–55-ben elfújta a változások szele; a forradalom alatt már kiszellőzött fejvel jártam az utcákat. Hálás lehetek a történelemnek: olyan élményekben volt részem, melyekről azt szokás mondani, egész életre szól. Akkor értettem meg, hogy Rousseau-nak igaza volt: az ember jó. Október 25-én a Parlament előtti nagy vérengzés közelében tartózkodtam, és meg akartam vinni a szörnyű hírt az írószövetségbe, ahol azidőt amolyan forradalmi központ működött. A székház felé tartva, tüntető tömeggel

találkoztam, s a menetben egy férfit pillantottam meg, aki biciklit tolt maga mellett. Odaléptem hozzá, és megkértem, hogy – mivel sürgős hírral sietek – adja kölcsön a kerékpárját, dolgom végeztével otthagynom az írószövetség kapujánál. S a férfi bizalommal átengedte nekem, ismeretlenek, a biciklijét. Azt meg hallomásból tudom, hogy egy fiatal nő, miközben tüzelő tankok elöl küszva menekült egy kapualj felé, elvesztette a fél pár cipőjét, ám a férfi, aki mellette küszött, utánavitte. Életveszélyben. Az ember jó, sőt udvarias. Amíg teheti.

Valamikor a hatvanas években tudományos konferenciát rendeztek ezzel a címmel: A forradalom mint ünnep. Igen, a forradalom ünnep, maga a kizökkent idő. Amikor minden másképp, minden szebben történik. Úgy, ahogyan kellene. Csak azok a hét-köznapok ne volnának. Amikor az emberek tolakodnak a boltokban, egymás lábára lépnek a járművekben, és még csak bocsánatot sem kérnek. De legyünk türelmesek. Hiszen őregettük, a tolakodókért is meghalt Krisztus; vére egyszer talán megvált bennünket. Az lesz az igazi ünnep.

*

Mostanában folyvást öreg prédikációkat olvasok. Nem győzöm bámulni, mi mindent tudtak ezek a régi papok. Műfajuk, az egyházi beszéd olyan, mint a modern regény: minden belefért. Hitmagyarázatok és erkölcsi intelmek között természettudományos fejtegetések, ember- meg állattani tudnivalók, történelmi adalékok, jogi értekezések, néha még egy-két matematikai képlet is, és az életben eligazító mindennemű bölcsesség.

Kedvenc szerzőm Landovics István jezsuita páter. 1689-ben adta ki két vastag kötetben hitszónoklatait. Nekem való olvasmány; egy helyet az öregségről elmélkedik.

Kik halnak meg előbb: a vének vagy az ifjak? „Természet szerént úgy tetszik, hogy a vének, mivel azokban megfogyatkozott az erő, meghűlt a vér, megsokasodott a nyavalya, magában mint a férges alma megveszett, és így leszakadását várhatja; az ifjú pedig, életének virágában zöldül, vére forr, egészsége nyers, tagjai épek, s minden erős cselekedetekre vastagodik (= erősödik).” Ez a kettős kép igaz, de nem valami kecsesítő. Ezek a tudós papokon azonban nem lehet kifogni. Ha kegyes céljuk úgy kívánta, mindenben tudtak egyet fordítani.

„Mindazonáltal mégis igazán mondom én azt, hogy az ifjúság ragadtatik hamarább el, mert azonkívül, hogy a vének okosabbak lévén az ifjagnál, tudnak oltalmazkodni attul, ami siettetné a halált, a hideg előtt befödözik magokat, a hévség előtt híves árnyékba állanak, gyomrokat étellel nem terhelik, itallal nem vesztegetik, vakmerő ugrásoktól megtartakoznak, s minden cselekedetek mértékletes, amiket az ifjúságban nem találunk, mert ezek messzére vetvén halálokat, bátrak, mind hideg s mind meleg fergetegeket egy vékony páncély ümögben elszenvednek, s rendetlen barátságért addig dözsolnek, míg a bor arra vissza nem fordul, ahonnan bétöltetett, árkokat gyorságok megmutatására által s meg által ugrándoznak mindaddig, míg megszakadásokkal bélek le nem omlik. Ezenkívül, mondom, hamarább elragadtatnak, mert ezt a sárga lovat (ti. a halálét) sarkantyúzzák...” Ahá! ide akart a derék jezsuita kilyukadni, a sarkantyúhoz, mely nem egyéb (miként Szent Pál megírta), mint a bűn, ez sietteti a halált...

Ezúttal elégedetlen vagyok – akármilyen ragyogó stilisztá – jeles prédikátorommal, triviálissá csúrt-csavart bölcsességével. Ne ugráljak át árkokat, s akkor hosszú életű leszek? A végső dolgokról én másképp gondolkodom.

A minap egy nagyszerű festőművész, a hetvenkét éves Veress Pál kiállítását nyitottam meg. Bevezetőmnek ezt a címet adhattam volna: *laus senectutis*.

Ne sajnáljátok az öregeket, mondtam: ahogyan életük fogy, úgy gazdagodnak ők; a rosszat már megtapasztalták, a jót megismerték, tudásuk aszúbor. Ne sajnáljátok az öregeket, mert jó társaságban vannak. A magány a fiatalság kegyetlen adománya, csalódott szerelmesek, éretlen igehívők, boldogtalan világboldogítók mihaszna fényűzése, bőszipompa, feketemise. Mi, akik hetvenedik évünk körül járunk, már nem lehetünk magányosak: velünk vannak, ha életünk nem volt tékozló vagy tunya, ha megmunkáltuk azt, mint fazekas keze s korongja az agyagot, velünk vannak – festve, írva, kottafejekben – teremtményeink. S mivel az önzést lehántották rólunk az évek, öregségünk barátságos lett és adakozó. Önök, akik e kiállításra összegyűltek, ajándékozó szertartásban vehetnek részt: hetvenedik évén túl egy nagy művész kínálja hosszú élete kincseit, betessékelve önöket művésze teremtett lényei közé, nyájas, mogorva, dévaj, butácska, huncut, szorongó szirénjei, kimérai, kentaurjai, totemei, vagy ahogyan ő elnevezte nagy családját: bálványai társaságába, ünnep ez is, az élet közönséges és magasztos utcabálja, szóljon a zene, kánkán!

Ameddig el nem fogy kezünk ügyéből az agyag.

PAPP GYÖRGY: HARMÓNIA